

REFLECȚII ASUPRA PROBLEMEI RĂULUI

Constantin IVANOV

*Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu”
al Ministerului Educației Culturii și Cercetării, Chișinău
contacteconstantin@gmail.com*

Abstract: Reflections on the Problem of Evil

As long as the evil together with the character that defines him, the Devil, cannot be known in other way, as Messadié says, than through the discourse, we are going to analyze some works in which the devil is mentioned. First of all, we are not investigating a historical event or action, but rather a renowned and over discussed topic. Therefore, the itinerary of our investigation will consider important works that have been written on this subject, starting, as we said, with the important writings, which are fundamental for the universal cultural area. Without claiming to exhaust or even cover this topic, we will review the essential contributions to the evil's problem: mythological and theological analyses, philosophical reflections, historical documentation, sociological and anthropological approaches, psychological judgments and, of course, the inexhaustible literary realm or revaluation of evil in the space of literary fiction.

Keywords: *The expression of evil, imaginary, representation, existentially, religious*

Încercăm în cele ce urmează să abordăm fenomenologic problema răului cu imaginarul care îl implică, dând preferință noțiunii de *expresie a răului*, prin care înțelegem dimensiunea filosofică, dar și cea arhetipală a tot ceea ce numim și reprezentăm la nivel imaginar prin conceptul de rău. Răul este un subiect întâlnit frecvent atât în scrierile sacre recunoscute, cât și în scrierile mitologice străvechi. Începând cu epopeea lui Ghilgameș și continuând cu mitologia egipteană, greacă ș.a., ideea de rău atestă o frecvență constantă. O valorificare oarecum aparte este concepția răului dezvoltată de stoicism (c. 300 î.Hr.) ca o necesitate prin care binele să se poată manifesta. Una dintre cele mai pătrunzătoare reprezentări ale

răului sunt celebrele asocieri cu imaginea îngerului răzvrătit împotriva lui Dumnezeu din *Isaia* capitolul 14, dar și cea a identificării sale cu șarpele din debutul cărții *Genezei*. Dualismul din gnosticismul secolelor I și II d.Hr. și din scrierile maniheiste din secolul al III-lea d.Hr. asociază lumea spirituală cu „principiul binelui”, iar pe cea materială cu „principiul răului”. Principii antagonice, aflate într-o luptă continuă¹, răului îi revine constant semnificația de oponent al binelui. În concepția patristică, răul reprezintă coruperea binelui printr-un proces de (auto)pervertire. De exemplu la Preafericitul Augustin (354-430), discuția despre rău s-ar putea rezuma la celebra sintagmă a privării prin absență – *malum est privatio boni*, dar și la expresia devenirii de la cauză ontologică la cauză existențială – *malum est enim male uti bono* (răul este utilizarea proastă (rea) a binelui)¹. Și în scrierile areopagitice, ideea de rău se înscrie în aceeași concepție augustiniană, răul ia naștere în urma neproductivității binelui, dar și a unei abateri de la rânduiala firii.

În argumentele Sf. Grigore de Nyssa (335-395), răul nu se regăsește într-un act asumat de voință, ci este mai degrabă un fapt produs neintenționat. Într-o definiție a răului caracteristică pentru întreaga concepție patristică a răului, Sf. Maxim Mărturisitorul (581-662) afirmă următoarele: „Răul nici nu era, nici nu va fi ceva ce subzistă prin firea proprie. Căci nu are în nici un fel ființă, sau fire, sau ipostas, sau putere sau lucrare în cele ce sunt. Nu e nici calitate, nici cantitate, nici relație, nici loc, nici timp, nici poziție, nici acțiune (ποίησις), nici mișcare, nici aptitudine, nici patimă (pasivitate, aferent) contemplată în chip natural în vreo existență și nici una din acestea toate nu subzistă prin vreo înru-dire naturală. Nu e început (principiu), nici mijloc, nici sfârșit. Ci ca să-l cuprind într-o definiție, voi spune că răul este abaterea (ἐλλειψις) lucrării puterilor (facultăților) sădite în fire, de la scopul lor”².

Dacă am urmări un itinerar al reflecției filosofice vizavi de problema răului la marii gânditori, am putea puncta succint direcțiile și nuanțele care conturează conceptul de rău și manifestările sale. Bunăoară, pentru Platon (c. 428-c.438 î.Hr.), care a influențat concepția patristică

1 Dicționar de filozofie și logică. Consultanț editorial Antony Felew. Traducere de D. Stoianovici. București: 1999, ediția a II-a, p. 152, 215-216, 368 p.

2 Augustin, Sfântul. *Soliloquia = Solilocvii; De natura boni = Despre natura binelui; De agone christiano = Despre lupta creștină*. Opera Omnia volumul V. Ediție bilingvă. Traducere, note introductive, note și comentarii de Vasile Sav. Cluj-Napoca: Editura Dacia, 2003, p. 192, 294 p.

în ceea ce privește problema dezbătută, răul nu este o expresie existențială, ci e mai degrabă o expresie a posibilului, un principiu ontologic, esență a neființei. Pe când Aristotel (384-322 î.Hr.) presupune că răul nu există dincolo de lucruri, ci mai degrabă acesta ține de calitățile ființelor vii și e posibil doar în act, nu e legat de virtualitate (cel produs, nu cel ce este)³.

În Evul Mediu, Thoma de Aquino (c. 1225-1274) abordează în „*Summa Theologiae*” problema răului, pe care o apropie foarte mult de demersul teodiceei. Prin negarea binelui ca principiu de ființare a răului, el exclude posibilitatea asumării lui, pentru că „răul nu-i cognoscibil prin sine însuși (adică nu poate fi asumat, C. I.), deoarece natura răului înseamnă lipsa binelui. Răul nu poate fi nici definit, nici cunoscut decât numai prin intermediul binelui”⁴. Aspect pe care filosoful german Leibnitz (1646-1716) îl va dezvolta în celebra sa lucrare „*Teodiceea*” (1710), sincronizat, de asemenea, cu ideea patristică a identificării unui scop admisibil în existența răului. adică justificarea atât ontologică, cât și cea existențială a răului, întrucât „răul nu are o cauză eficientă, ci deficientă”⁵.

Începând cu filosofia raționalistă, ale cărei baze le-a pus René Descartes (1596-1650), problema răului începe să aibă o abordare independentă de interpretarea religioasă sau teologică. Benedict Baruch Spinoza (1632-1677) se situează și el pe pozițiile filosofiei moralei și admite că binele este cel ce reprezintă întreaga capacitate de cunoaștere și înțelegere a naturii umane, iar răul este incapacitatea sau ceea ce împiedică realizarea acestui scop (binele=ceea ce e folositor, răul=ceea ce împiedică să ne bucurăm de un bine oarecare)⁶. Din punctul de vedere al problemelor fundamentale ale existenței umane, Blaise Pascal (1623-1662) califică răul drept un produs al naturii umane, considerând că acesta este mult mai ușor de atins decât binele⁷. În viziunea idealismului critic

3 Maxim Mărturisitorul, Sfântul. Filocalia. Vol. III. *Răspunsuri către Talasie*. Traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae. Ediție electronică. Editura Apologeticum, 2005, p. 29, 337 p.

4 Aristotel. *Metafizica*. Traducere, comentariu și note de Andrei Cornea. București: Editura Humanitas, 2007, p. 350-352, 539 p.

5 Thoma de Aquino. *Summa theologiae*. Despre Dumnezeu. Traducere din limba latină de Gheorghe Sterpu și Paul Găleşanu, stutiu introductiv de Gheorghe Vlăduțescu. București: Editura științifică, 1997, p. 244, 471 p.

6 Gottfried Wilhelm Leibniz. *Eseuri de teodicee. Aspecte asupra bunătății lui Dumnezeu, a libertății omului și a originii răului*. Traducere de Diana Morărașu și Ingrid Ilinca. Îngrijirea ediției și studiu introductiv de Nicolae Râmbu. Iași: Editura Polirom, 1997, p. 106, 334 p.

7 Benedict Baruch Spinoza. *Etica*. Traducere din limba latină de S. Katz. București: Editura Antet XX Press, 1993, p. 143-144, 223 p.

(transcendental) al lui Immanuel Kant (1724-1804), răul devine o consecință a rațiunii⁸. În continuarea filosofiei idealiste, Hegel (Georg Wilhelm Friedrich) (1770-1831) susține că răul începe de la manifestarea unei autosuficiențe a propriului „sine”, când „fința-pentru-sine concentrată în sine” își reclamă nemijlocit dreptul de a fi îndestulat esenței sale⁹. Friedrich Nietzsche (1844-1900) asociază răul cu odihna lui Dumnezeu. În „Ecce homo” el face următoarea afirmație: „Dumnezeu însuși a fost acela care la capătul zilei de muncă s-a așezat ca șarpe sub arborele cunoașterii: se odihnea de faptul de a fi Dumnezeu... Făcuse totul prea frumos... Diavolul nu este altceva decât lenevia lui Dumnezeu în fiecare a șaptea zi”¹⁰. Pentru filosoful mistic rus, Nikolai Berdiaev (1874-1948), răul înseamnă libertatea irațională ce răstoarnă centrul ierarhic și distruge armonia firească a ființei¹¹. În „Dialectica existențială...” el susține că răul rezultă „din pierderea integrității, din ruptura de centrul spiritual și din formarea de centri autonomi, care încep să trăiască o viață independentă”¹². Așadar, acestea ar fi câteva reflecții filosofice în problema răului, care desigur se regăsesc, în expresii diferite, și în scrierile gânditorilor români, și în operele literare sau cele folclorice ale poporului nostru. Ele ne vor permite o înțelegere mai largă a nuanțelor a ceea ce cuprinde conceptul de rău.

Dacă e să ne referim la imaginarul demonic, cu reprezentările sale adiacente din miturile, credințele, superstițiile populare, dar și din literatura cultă, Diavolul este figura centrală și subiectul investigațiilor întreprinse de scriitori, istorici (ai religiilor, ai mentalităților, ai imaginarii), antropologi, culturologi, sociologi, dar și de psihologi. Din bogata bibliografie a diavolului cităm doar câteva titluri mai importante: „The history of the Devil” de Daniel Defoe, „Istoria diavolului: ideea de rău de la origini până în prezent” de Paul Carus, „O istorie a diavolului” de Robert Muchembled, „Istoria generală a diavolului” de Gerald Messadié ș.a.

8 Blaise Pascal. *Cugetări*. Ediția Brunschvicg. Traducere de Maria și Cezar Ivănescu. Oradea: Editura AION, 1998, p. 310, 566 p.

9 Immanuel Kant. *Critica rațiunii practice*. Introducere, schiță biografică și traducere de Traian Brăiloiu. București: Editura Paideia, 2003, p. 23, 79, 162 p.

10 Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. *Fenomenologia spiritului*. Traducere de Virgil Bogdan. București: Editura Iri, 1995, p. 441-442, 472.

11 Nietzsche Friedrich. *Ecce homo. Cum devii ceea ce ești*. București: Editura Centaurus, 1991, p. 64, 78 p.

12 Nikolai Berdiaev. *Spirit și libertate. Încercare de filozofie creștină*. Traducere de Stelian Lăcătuș și postfață de Gheorghe Vlăduțescu. București: Editura Paideia, 2009, p. 178-190.

Pentru Daniel Defoe diavolul este un instrument de pervertire a naturii umane, „it is this magnificent instrument in the hands of the Devil, which, under the closest disguise, agitates every passion, bribes every affection, blackens every virtue, gives a double face to words and actions, and to all persons who have any concern with them, and, in a word, makes we all devils to one another.”¹³ Aplecându-se asupra conotațiilor răului în ansamblul cultural uman (mituri, manuscrise, sculpturi, creații literare ș.a.), Paul Carus (1852-1919) conchide: „Diavolul este răzvrătitul universului, solitar din imperiul unui tiran, contrariul uniformității, disonanța de la armonia universală, excepția de la regulă, particularul din universal, întâmplarea neprevăzută care încalcă legea; el este individualitatea tentației, aspirația de a atinge originalitatea [...] el răstoarnă monotonia care ar putea să inunde sferele universale...”¹⁴.

„Istoria generală a diavolului” de Gerald Messadié (1931-2018), apărută în 1993, atribuie existența diavolului pe seama nevoii omului de a se teme de ceva ce-l depășește, de monstruos, și din necesitatea de a pune pe seama cuiva propria răutate precum și eșecurile. Diavolul, conchide autorul, nu este altceva decât o „fantasma colectivă”, găsind în ea o tentație a omului din toate timpurile de a demoniza și a crea tipare pentru alimentarea fricii *celuilalt*: „Mahomed are nevoie de Diavol pentru a-și înfricoșa dușmanii și a-și justifica jafurile, iar papa, pentru a-l mulțumi, îi oferă aceste bule. La nivel înalt unde se iau deciziile, diavolul nu e decât o ficțiune de propagandă ce servește pentru a justifica planurile tenebroase sau de-a dreptul infame ale prinților. Dacă un rege sau un papă din epocă ar fi crezut cu adevărat în Diavol, el ar fi înspăimântat, în primul rând, de propria-i mârșăvie. Diavolul este o sperietoare a plebei...”¹⁵.

În „O istorie a diavolului” de Robert Muchembled, se urmărește îndeaproape metamorfozele demonicului și explorează, după cum spune autorul în introducere, „o fațetă importantă a imaginarului occidental” care vizează reprezentările răului în cultura europeană¹⁶. Istoria diavolului întreprinsă de autor debutează cu „intrarea lui Satan pe scena occidentală”

13 Nikolai Berdiaev. *Dialectica existențială a divinului și umanului*. Traducere de Stelian Lăcătuș și postfață de Gheorghe Vlăduțescu. București: Editura Paideia, 2010, p. 103, 222 p.

14 Daniel Defoe. *The history of the Devil*. Boston: Printed by Down & Jackson, 1845, p. 216, 296 p.

15 Paul Carus. *Istoria diavolului: ideea de rău începând cu zorii omenirii și până în prezent*. Traducere de Iustina Cojocaru. București: Editura Herald, 2015, p. 382, 398 p.

16 Gerald Messadié. *Istoria generală a Diavolului*. Traducere din franceză de Radu Todoran. București: Editura Humanitas, 2008, p. 344, 446 p.

în sec. al XII-lea și al XV-lea, perioadă determinată de influențe religioase și teologice puternice, în care s-a conturat imaginea unui rău/diavol îngrozitor. După ce trece în revistă faimoasele superstiții ale evului mediu târziu, elaborează o sinteză a ceea ce constituia literatura satanică și cultura tragică din anii 1550-1650. Apoi, de la clasicism la romantism, autorul urmărește maniera în care răul este tratat cu mijloacele fantasticului. Ultimele capitole sunt dedicate perioadei sfârșitului de mileniu doi, în care diavolul, începând de la filme, benzi desenate, publicitate, se identifică cu plăcerile vieții asimilate hedonist de individ. Concluzia la care ajunge Robert Muchembled este un îndemn de a continua cercetările pe marginea problematicii răului pentru „a înțelege locul pe care-l deține în universul nostru mintal, în imaginarul nostru, în sensul în care reprezentațiile depozitate ale unui individ influențează asupra acțiunilor sale”¹⁷.

Istoricul francez George Minois, adept al curentului „noua istorie” și cunoscut ca fiind unul dintre cei mai importanți experți în istoria socială și a mentalităților religioase, construiește atent în „Istoria infernurilor” (1991), „Diavolul” (1998) și „Originile răului. O istorie a păcatului strămoșesc” (2002), o panoplie diacronică a problematicii răului. Autorul analizează marile sisteme mitologice și religioase prin care identifică distincții specifice ale diavolului înscrise în etichete precum: Diavolul teologilor, Diavolul monastic, Diavolul popular, Diavolul artiștilor, Diavolul manihean și catar, Diavolul musulman, Diavolul evreu, terminând cu Diavolul pe canapea (a psihanalistului), ajungând la concluzia că „Diavolul, discret redus de teologii contemporani la rangul de accesoriu îndoielnic, pare a începe o nouă și dublă carieră: în științele umane și în circuitul comercial, domeniul gata să recicleze toate noțiunile tradiționale pentru a le vinde într-un nou ambalaj. Se pare că diavolul, care a știut să se adapteze la toate culturile și la toate schimbările de mentalitate, are încă un viitor. Ca și Dumnezeu, dacă nu ar exista, ar fi trebuit inventat”¹⁸.

Pe lângă lucrările ce prezintă istoria diavolului/răului în diferite accepții, înțelesuri și forme de manifestare, mai putem întâlni o mulțime de alte lucrări ce abordează aceeași problemă, dar care nu-și propun să respecte rigorile de elaborare a unei istorii a diavolului. Astfel de lucrări sunt împânzite cu reflecții, deducții, observații, interpretări mai mult sau mai puțin

17 Robert Muchembled. *O istorie a diavolului*. Traducere de Emilian Galaicu-Păun. Editura Cartier, Chișinău, 2002, p. 7-16, 384 p.

18 Robert Muchembled. *O istorie a diavolului*. Traducere de Emilian Galaicu-Păun. Editura Cartier, Chișinău, 2002, p. 139-147, 384 p.

personalizate, care poartă de fapt amprenta fie a unui sau a altui domeniu de cercetare precum: știința filosofică, antropologie, sociologie, psihologie, filologie ș.a. Spre exemplu, întemeietorul curentului personalist în filozofie, Denis de Rougemont (1906-1985), scrie, în urma unei provocări, „Partea diavolului” (1942). Autorul este preocupat de identificarea diavolului în realitatea istorică, cu determinările și modul în care acționează principiul demonic în structurile realului, adică în afara mitului. Se întrevide clar dimensiunea raționalistă, cu un puternic caracter polemic, care impune alt înțeles a ceea ce numim a fi diavolul, mai cu seamă, când la mijloc sunt caracteristicile răului din societatea modernă profund „babelizată”. Autorul reușește să ne prezinte evoluția, dar și prestația imaginii diavolului pe scena istoriei umane, pornind de la o distincție principială demonicului exprimat prin etichete mitice de genul: ispitorul, acuzatorul, mincinosul, prințul acestei lumi ș.a.m.d., de răul identificat în idei, în centre/direcții/mișcări/ evenimente/curente culturale, în societate, în Biserică ș.a.m.d. Concluzia se impune de la sine: „Suma binelui și a răului, în fiecare secol, este probabil aceeași: timpul nu e mai rău decât altele, în ciuda victoriilor progresului. Numai distribuirea viciilor și virtuților se modifică, după cum Diavolul își reînnoiește energia ispitelor sale”¹⁹.

Profesorul de literatură comparată, René Girard (1923-2015), cunoscut drept un bun specialist în antropologia religioasă, publică în 1999 „Prăbușirea satanei”, o analiză, după cum recunoaște autorul, nereligioasă, dar care ajunge la religios. Materialul supus analizei sunt evangheliile, precum și contextul istoric al acestora, dar și contextul hermeneutic, în care apare ideea de Satan, suprapusă peste modelul Cristos. În fond, antropologia pe care autorul construiește cercetarea răului este extrasă din revelația evanghelică, unde „Personajul Satanei sau al diavolului este încă și mai revelator: el teoretizează nu numai tot ce teoretizează scandalul, ci pe deasupra și puterea generatoare a mimetismului conflictual sub raportul religiosului mitic”²⁰. Un interes deosebit față de problema răului dar și pentru personajul demonic l-au avut și psihanalistii. Potrivit unei

19 George Minois. *Diavolul*. Traducere și note de Adrian Ene. București: Editura Corint, p. 111, 115 p.

20 Denis de Rougemont. *Partea diavolului*. Traducere de Mircea Ivănescu. București: Editura Anastasia, 1994, p. 122, 209 p.

observații pe care o va face George Minois, „diavolul, desconsiderat de către teologi, este resuscitat de psihanalști, pentru o a doua viață”²¹.

În mare parte psihanaliza consideră că răul este o declanșare involuntară a unor porniri instinctive, legate de cele mai multe ori de sexualitate. Pentru Sigmund Freud (1856-1939), personajul demonic este un rezultat al nevrozei, răul este cadrul traumatic declanșat de un sentiment al vinovăției, care de altfel se poate trata, respectiv diavol poate fi risipi la finele tratamentului²². Comentând direcția freudiană în problematica răului, Denis de Rougemont afirmă: „nu există Diavol în ochii freudiștilor, ci doar o credință în Diavol, rezultând din «proiecția» unui sentiment de culpabilitate”²³. C. G. Jung (1875-1961) consideră că diavolul este o imagine-tip din inconștientul colectiv, dar impregnată în structura conștiinței individuale. Conștiința (structura individualității personale), crede el, se întreabă într-o manieră pesimistă de ce există teribilul conflict între bine și rău? Iar inconștientul (ansamblul fenomenelor arhetipale alimentate de mit) poate răspunde într-o manieră deja optimistă cam așa: „fii atent, atât binele, cât și răul au nevoie unul de celălalt; până și în cel mai bun lucru, există germenul răului, și nimic nu este atât de rău încât din el să nu poată rezulta ceva bun”²⁴. Atâta timp cât expresia primordială a răului va avea sens în limitele mitului, acesta nu va înceta să se reactiveze în inconștientul colectiv. Astfel, Jung merge dincolo de psihanaliza freudiană, și-i atribuie răului o dimensiune ontologică, adică o constantă a reprezentării arhetipale, chiar dacă-i urmărește implicațiile existențiale. Acesta devine pentru Jung o expresie personală, mai cu seamă e un contrariu personal ce necesită o confruntare directă sau, după cum susține în „Cartea roșie”, a te preocupa de diavol, înseamnă mai degrabă a te înțelege pe tine însuși²⁵.

Ceva mai aproape de domeniul literar, doar ca metodă principială a unui model de abordare, ținem să amintim de lucrarea filosofului italian

21 René Girard. *Prăbușirea satanei*. Traducere din franceză de Ion Doru Brana. București: Editura Nemira, 2006, p. 146, 221 p.

22 George Minois. *Diavolul*. Traducere și note de Adrian Ene. București: Editura Corint, p. 110, 115 p.

23 Sigmund Freud. *Opere esențiale*. Vol. 7: Nevroză, psihoză, perversiune. Traducere din germană de Roxana Melnicu, Corneliu Irimia, Reiner Wilhelm, Silviu Dragomir, notă asupra ediției, note introductive și coordonare terminologică de Roxana Melnicu. Editura Trei, București, 2009, p. 330-370, 412 p.

24 Denis de Rougemont. *Partea diavolului*. Traducere de Mircea Ivănescu. București: Editura Anastasia, 1994, p. 40, 209 p.

25 Carl Gustav Jung. *Opere complete. Două eseuri despre psihologia analitică*. Traducere din germană de Viorica Nișcov. București: Editura Trei, 2007, vol. 7, p. 210, 381 p.

Luigi Pareyson (1918-1991), „Ontologia Libertății. Răul și suferința”. Lucrarea e o abordare filosofică a problematicii răului în raport cu actul de libertate. Autorul recurge la opera dostoievskiană pentru a-și susține conceptele, precum și pentru a exemplifica implicațiile ontologice ce vizează problema răului. Hermeneutica conștiinței religioase și a mitului întreprinsă de Luigi Pareyson, ne oferă un model de abordare a problemei răului ca principiu și ne oferă instrumentele de cercetare a expresiei acestuia în operele literare. Prin mit autorul înțelege garantul de universalitate a unui adevăr, a unei imagini, a unei experiențe devenite model ontologic: „mitul e o posesie a adevărului profund”²⁶. Modul prin care autorul reușește să urmărească întregul spectru de „constelare” a răului, de la răul posibil la cel existențial, cu toate nuanțele și manifestările sale, se apropie foarte mult de domeniul de cercetare literară. Prin urmare, ceea ce vom încerca să realizăm în partea practică a tezei noastre, va fi tocmai această hermeneutică a unor imagini literare, personaje și experiențe ce se înscriu în modelele sau în tiparele universale, adică în expresii arhetipale care doar abordate în asemenea mod pot să ne reveleze semnificațiile profunde ale conceptului de rău în operele literare concrete.

Această latură a problematizării filosofice a unei opere literare, după modelul celui realizat de Luigi Pareyson asupra operei lui Dostoievski, se aseamănă până la un punct cu ceea ce foarte bine a reușit Georges Bataille în colecția de studii „Literatura și răul” (1957). Georges Bataille alege cei mai reprezentativi opt autori, la care răul fie este un mod de a-și exprima dragostea pentru adevăr (Proust), fie un chip de a se cunoaște (Bronte), un fel de a blama (Baudelaire) și totodată o cale de ași exprima setea de libertate dusă la extremă (Sade), un tipar prin care poate fi revendicat și acceptat ca pe o valoare spirituală (Genet), o modalitate de a-și arăta nebunia (Blake), o posibilitate de a-și exprima confuzia față de sistemele birocratice (Kafka) și o manieră de a vorbi mai omenește despre rău (Michelet). Georges Bataille urmărește cu multă suplețe felul în care literatura artistică tratează problemele ce țin de rău. Deși nu atribuie conceptului conotații mitice sau arhetipale, totuși constată că răul e un leitmotiv indispensabil creației literar artistice. Analiza științifică a acestuia ne oferă posibilitatea elaborării unui discurs critic elaborat și sistemic. Cercetând o anumită tematică literară, precum am observat că este

26 Carl Gustav Jung. *Cartea roșie*. Traducere de Viorica Nișcov și Simona Reghintovschi. București: Editura Trei, 2012, p. 261, p. 371 p.

abordată tematica răului de G. Bataille, în jurul se structurează o întreagă rețea de implicații estetice și semnificații literare și umane. Studiul tematicii generale a operelor și a felul cum se răsfrânge ea la autorii pomeniți implică la G. Bataille și modul prin care aceștia își exprimă fiecare propria viziune și înțelegere a ceea ce este numit a fi „răul”. Sub incidența analizei lui Bataille nu cade doar opera, ci și modul de a fi al autorului. Vom exemplifica cele spuse cu un citat sugestiv care propune o altfel de recitare a lui Marcel Proust, o caracterizare a autorului prin însăși caracterizarea făcută de autor unui personaj de-al său: „atribuindu-i lui Marcel,, ceea ce *În căutarea timpului pierdut* îi atribuie doamnei Vinteuil: «(...) în inima [lui Marcel], răul, cel puțin la început, a fost amestecat. [Un] sadic așa ca [el] este artistul răului, ceea ce o creatură pe de-a-ntregul rea nu ar putea fi, întrucât răul nu i-ar fi exterior, lui i s-ar părea absolut natural, nici măcar nu s-ar distinge de el; iar [el] cum ar avea cultul virtuții, memoriei morților, tandreței filiale, nu ar găsi o plăcere în sacrilegiul profanării lor. Sadicii de specia lui [Marcel] sunt ființe pur sentimentale, atât de natural virtuozitate, încât chiar plăcerea senzuală li se pare ceva rău, privilegiul celor răi...»”. Și, ca o concluzie, Bataille afirmă: „Așa cum oroarea este măsura iubirii, setea de Rău este măsura Binelui”²⁷. Modelul propus de Bataille deschide calea spre o abordare interdisciplinară, fiind în același timp un exemplu de îmbogățire a discursului critic, de care vom ține cont în capitolele următoare ale lucrării noastre.

Am expus o sinteză a cercetării interdisciplinare a problemei răului, ce ne permite să avem o panoramă clară a problematicii răului. Astfel, ne-am limitat doar la caracterul documentar al principalelor contribuții din arealul cultural european ce țin de problema ce ne interesează, fără a detalia viziunile generale expuse. Demersul nostru a vizat stabilirea cadrului istoric precum și a celui teoretic în măsura în care acestea ne dezvăluie principalele perspective de abordare.

27 Luigi Pareyson. *Ontologia Libertății. Răul și suferința*. Traducere de Ștefan Mincu. Editura Pontica, Constanța, 2005, p. 28, 477 p.

Bibliografie

- ✦ Aristotel. *Metafizica*. Traducere, comentariu și note de Andrei Cornea. București: Editura Humanitas, 2007.
- ✦ Augustin, *Sfântul. Soliloquia = Solilocvii; De natura boni = Despre natura binelui; De agone christiano = Despre lupta creștină*. Opera Omnia volumul V. Ediție bilingvă. Traducere, note introductive, note și comentarii de Vasile Sav. Cluj-Napoca: Editura Dacia, 2003.
- ✦ Bataille, Georges. *Literatura și răul*. Traducere din franceză de Vasile Savin și Laura Teodor. București: Editura RAO Internațional Publishing Company, 2008.
- ✦ Berdiaev, Nikolai. *Dialectica existențială a divinului și umanului*. Traducere de Stelian Lăcătuș și postfață de Gheorghe Vlăduțescu. București: Editura Paideia, 2010.
- ✦ Berdiaev, Nikolai. *Spirit și libertate. Încercare de filozofie creștină*. Traducere de Stelian Lăcătuș și postfață de Gheorghe Vlăduțescu. București: Editura Paideia, 2009.
- ✦ Carl Gustav Jung. *Opere complete. Două eseuri despre psihologia analitică*. Traducere din germană de Viorica Nișcov. București: Editura Trei, 2007, vol. 7.
- ✦ Carus, Paul. *Istoria diavolului: ideea de rău începând cu zorii omenirii și până în prezent*. Traducere de Iustina Cojocar. București: Editura Herald, 2015.
- ✦ Defoe, Daniel. *The history of the Devil*. Boston: Printed by Down & Jackson, 1845.
- ✦ Freud, Sigmund. *Opere esențiale*. Vol. 7: Nevroză, psihoză, perversiune. Traducere din germană de Roxana Melnicu, Corneliu Irimia, Reiner Wilhelm, Silviu Dragomir, notă asupra ediției, note introductive și coordonare terminologică de Roxana Melnicu. Editura Trei, București, 2009.
- ✦ Girard, René. *Prăbușirea satanei*. Traducere din franceză de Ion Doru Brana. București: Editura Nemira, 2006.
- ✦ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich. *Fenomenologia spiritului*. Traducere de Virgil Bogdan. București: Editura Iri, 1995.
- ✦ Jung, Carl Gustav. *Cartea roșie*. Traducere de Viorica Nișcov și Simona Reghintovschi. București: Editura Trei, 2012.
- ✦ Kant, Immanuel. *Critica rațiunii practice*. Introducere, schiță biografică și traducere de Traian Brăiloiu. București: Editura Paideia, 2003.
- ✦ Leibniz, Gottfried Wilhelm. *Eseuri de teodicee. Aspecte asupra bunătății lui Dumnezeu, a libertății omului și a originii răului*. Traducere de Diana

Morărașu și Ingrid Ilinca. Îngrijirea ediției și studiu introductiv de Nicolae Râmbu. Iași: Editura Polirom, 1997.

- ✦ Maxim Mărturisitorul, Sfântul. *Filocalia*. Vol. III. *Răspunsuri către Talasie*. Traducere, introducere și note de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae. Ediție electronică. Editura Apologeticum, 2005.
- ✦ Messadié, Gerald. *Istoria generală a Diavolului*. Traducere din franceză de Radu Todoran. București: Editura Humanitas, 2008.
- ✦ Minois, George. *Diavolul*. Traducere și note de Adrian Ene. București: Editura Corint, 2002.
- ✦ Muchembled, Robert. *O istorie a diavolului*. Traducere de Emilian Galaicu-Păun. Editura Cartier, Chișinău, 2002.
- ✦ Nietzsche, Friedrich. *Ecce homo. Cum devii ceea ce ești*. București: Editura Centaurus, 1991.
- ✦ Pareyson, Luigi. *Ontologia Libertății. Răul și suferința*. Traducere de Ștefan Mincu. Editura Pontica, Constanța, 2005.
- ✦ Pascal, Blaise. *Cugetări*. Ediția Brunschvicg. Traducere de Maria și Cezar Ivănescu. Oradea: Editura AION, 1998.
- ✦ Spinoza, Benedict Baruch. *Etica*. Traducere din limba latină de S. Katz. București: Editura Antet XX Press, 1993.
- ✦ Thoma de Aquino. *Summa theologiae. Despre Dumnezeu*. Traducere din limba latină de Gheorghe Sterpu și Paul Găleşanu, studiu introductiv de Gheorghe Vlăduțescu. București: Editura științifică, 1997.